

תמונה אחת שובה אלף מילים

הרב יעקב אריאל, רב העיר

אין כאן טעות. הניסוח המקורי של הפתגם הוא תמונה אחת שווה אלף מילים. בכוונת מכוון ניסחנו "שובה" במקום "שווה". יש תמונות המפילות בשבי כבליהן את הצופים בהן. זה כוחן, אולם זו גם חולשתן.

מה עניין זה לחג הפסח?

יציאת מצרים לא הייתה מאורע מעמדי בלבד. היא נתפסה במסורת האומה כאירוע מכונן בו נוצרנו כעם הנושא תרבות ייחודית. מצרים היא לא רק ארץ, או עם, מצרים היא גם המיצרים הנפשיים המעיקים על כל אחד מאתנו. משום כך פותחת ההגדה בעובדי עבודה זרה היו אבותינו ומסיימת בחלקה הראשון בבניין בית הבחירה ובסופה ב"לשנה הבאה בירושלים"

האדם הוא יצור חושב. חשיבה זו היא חשיבה רוחנית. זהו צלם האלקים שנופח באדם. תבונתו של האדם יש בה מעין יוצרה, ביכולתה לחשוב חשיבה מופשטת. יש אומנם חושים לאדם אולם אלו נועדו רק לשרת את השכל. העיניים לדוגמא מספקים למוח אינפורמציה חזותית מגלי האור המגיעים אליהם. השכל מעבד את הרשמים המוחשיים והופכם למושגים מופשטים.

מאבק איתנים נטוש בין החושים לבין השכל. החושים, בהיותם חושי בשר, מושכים את האדם אל הצד החושני, החומרי, השכל מושך את האדם אל הרוחני, המופשט. חטא עץ הדעת היה הכישלון הראשון של האדם שנגרר אחרי החושים במקום להמשך אחרי התבונה הטהורה. "כי האדם יראה לעיניים וה' יראה ללבב". מאז גרושנו מגן העדן מורכבת התרבות האנושית מחושים ורוח. התרבות הטובה משתדלת לעדן ולהאציל את החושני לרוחני. זו התרבות המעלה את האדם לפסגות גבוהות. לעומתה, יש תרבות שונה, ההופכת את הרוחני לחושני. היא מנצלת את התבונה האנושית לגירוי יצרים ולדרדור הרוח.

מצרים וכנען, בניו של חם, אבי גילוי העריות, מייצגים את התרבות החושנית במלוא כיעורה. פולחן המתים, חניטתו, קישוטו וייפוייו גם לאחר שכלו כל הקיצין והוא כבר מת, משמעותה הנצחת הגוף, ומפולחן בשר הגוף פולחן יצרי הגוף: גילוי עריות שהוא שיאה של החושניות הגסה (המפגש הבין-תרבותי הראשון בהיסטוריה בין אברהם העברי לבין מצרים היה בהתמודדות בנושא זה).

לכשתמצי לומר תרבות החושים גוררת עמה את ההדוניזם, הנהנתנות, העכשוויות והתועלתיות. כל אלו בנותיה של החושניות הן. כאימן אף הן רוצות לראות לחוש בעליל את המוחש כאן ועתה על קרבו ועל כרעיו. יציאת מצרים היא אפוא שחרור האדם מתרבות החושים. מכבליהם ומוסרותיהם. ועם זאת לא דיכויים אל האצלתם והעלאתם באמצעות הרוח.

חובת שתית ארבע כוסות מבטאת רעיון עמוק זה. המשתאות היו כרוכים בכל התרבויות בתופעות חושניות מכוערות. חם, אבי מצרים, התגלגל לגילוי עריות בעקבות שתיית היין של אביו נוח (ואולי גם שלו?..). גם במצרים הגיעה ה"תרבות" הגסטרונומית לרמה גבוהה והיה צורך למנות מיניסטר מיוחד(!) למשתאות היין, שר המשקים. הוא הושלך לבור כנראה בעקבות תקלה שנגרמה לאחד המשתאות בחצר המלוכה (שבה הואשם כנראה באחריות מיניסטריאלית).

שתיית היין בליל חירותנו היא האנטייתזה לתרבות מצרים (חז"ל למדו בין היתר את חובת שתית ארבע כוסות ממספר הכוסות המוזכרים בחלומו של שר המשקים¹). היא מבטאת יותר מכל את יציאתנו הנפשית ממצרים, את חירותנו התרבותית. כמה שונה "משתה" ליל הסדר מקרנבל עצמאות בתרבויות אחרות, להבדיל בין קודש לחול בין ישראל לעמים. שתיית היין (ולכתחילה אדום דווקא!) על קידוש, הגדה, ברכת המזון והלל, לא זו בלבד שאינה מורידה את רוחנו לרמתם של חושינו, אדרבה היא מעלה את חושינו לדרגה רוחנית גבוהה. בלילה זה נפתחים אוצרות הרוח. בלילה זה אנו נוהגים כבני מלכים, אולם כה שונים ממלכי אומות העולם. הלילה אנו בני חורין מתרבותם החושנית ומתעלים מעל למנהגיהם.

החוש הויזואלי הוא בעל כוח משיכה חזק. הוא מרתק, הוא כובל ולכן הוא גם חובל. קשה מאוד להשתחרר מכבליו. יש צורך בכוחות נפש חזקים המסוגלים לנתק את

¹ ירושלמי פסחים פ"י ה"א.

האדם מכוח המשיכה היוזואלי לעבר החשיבה המופשטת. הדרך היחידה האפשרית היא להימנע עד כמה שניתן מלהימצא בשדה הכוח של המשיכה היוזואלית השלילית. כשאדם כבר נמצא בתוך שדה הכוח השלילי הזה אין לו די כוח להשתחרר ממנו. חכם לא נכנס כלל למצב שבו גם פיקח לא מצליח להיחלץ ממנו.

התרבות החושנית עובדת עלינו בעיניים. היא מציגה בפנינו תמונה (בדרך כלל חד-צדדית) כדי לצוד את עינינו ובכך לגרור אותנו למחוזותיה. אנחנו עם הספר. ספר טוב אומנם משתמש גם בתמונות אולם הא לא נותן לתמונה להשתלט עלינו אלא רק לסייע בידינו להעמיק את ההבנה המופשטת. ההמחשה מסייעת בידינו להעמיק את חשיבתנו, היא נחוצה ומועילה, אולם היא אמצעי להעלאת הרוח ולא מטרה. ובודאי לא אמצעי לשקיעת הרוח. כאן נעוץ ההבדל בין תמונה השובה אותנו ומשעבדת אותנו יותר מאלף מלים, לבין תמונה השווה אלף מילים.

לא בכדי מסיימת התורה את הצו "ולא תתורו... אחרי עיניכם" בפסוק "אני ה' א-להיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לא-להים, אני ה' א-להיכם." אמת!